

Ольга Сараєва

Релігійно-просвітницька діяльність земств Півдня України (кінець XIX – початок XX ст.): аналіз матеріалів діловодства та періодики

Стаття присвячена визначенню інформативних можливостей діловодної документації та матеріалів періодичної преси, що висвітлюють вплив діяльності земських органів самоврядування на культурно-релігійне життя Півдня України наприкінці XIX – початку XX ст. Розглядаються основні види діловодних джерел, характерних для цього періоду. Виокремлюються основні питання релігійного життя регіону, представлені на сторінках регіональної преси.

Ключові слова: матеріали діловодства, матеріали періодичної преси, православ'я, штундизм, релігійна конфесія, баптизм

Земські органи місцевого самоврядування, створені за Земською реформою 1864 р., виявилися здатними вирішувати багато важливих питань у соціально-економічній, медичній, освітній, культурній галузях і інших сферах. Зокрема, вони значною мірою вплинули на культурно-релігійне життя підросійської України, доклали значних зусиль до вкорінення і розвитку православних традицій на Півдні України та проявивши активну позицію в боротьбі з неправославними конфесіями регіону. Завдяки діяльності земських установ у багатьох повітах і губерніях було відкрито церковно-парафіяльні заклади шкільної освіти, відроджено діяльність церковних хорів, спостерігалось загальне підвищення рівня релігійної освіченості серед повітових мешканців тощо. Отже, діяльність земств у релігійній сфері посприяла не тільки формуванню релігійної свідомості городян, але й культурному піднесенню регіону.

Додамо також, що питання функціонування і діяльності органів місцевого самоврядування є актуальними у сучасному демократичному світі, адже універсальною тенденцією владно-політичних відносин є розширення компетенції місцевих територіальних громад та створення реальних можливостей для самоврядних органів самостійно вирішувати питання місцевого рівня. У цьому зв'язку, вивчення історичного досвіду земських самоврядних інституцій видається надзвичайно корисним. Відтак, ще більш нагальною є проблема виявлення та вивчення джерел із діяльності земств.

Метою статті є визначення інформаційного потенціалу матеріалів діловодства земств та періодичної преси Південної України в релігійно-просвітницькій сфері наприкінці XIX – на початку XX ст.

Найбільш значуща інформація про релігійне життя регіону та вплив на нього земських установ представлена в матеріалах діловодства земських установ і канцеляріях губернаторів, а також у матеріалах періодики. Найбільш корисними для визначення особливостей релігійних течій кінця XIX – початку XX ст. були протоколи і звіти засідань земських зібрань і управ, клопотання сільських сходів до губернаторів і земських управ, матеріали обстеження церковно-приходських шкіл, звернення служителів церкви до парафіян та ін.

Отже, підтвердженням того, що земства Південної України дійсно сприяли розвитку релігійності серед молоді, свідчить «Отчет Мариупольской уездной земской управы, за 1886 год Очередной сессии земского собрания 1887 г.». Матеріали «Отчета...» свідчать, що земства організовували при початкових народних школах церковні хори. Уповноваженими в цій справі виступали вчителі, яким земства призначали винагороду за відкриття церковно-шкільних хорів. Слід відмітити, що за свідченнями земських гласних, ця справа набула поширення в повітах і сприяла зближенню сільського православного населення зі школою. Адже у багатьох поселеннях мешканці протягом ще багатьох років висловлювали недовіру до народних земських шкіл (які давали базові, необхідні знання з усіх дисциплін), схилиючись перед школами релігійної спрямованості. Загалом, на 1887 р. церковні хори діяли при 27 школах. У 15-ти з них викладався нотний спів, а 12 співали за слухом. Зі свідчень «Отчета...», у хорах всього співало 336 учнів, більшість з яких були діти селян. Проте подекуди в їх лавах виступали і люди похилого віку. Участь у церковно-шкільних хорах брали як хлопчики, так і дівчатка. Виключенням були тільки хори Маріупольського повіту, у яких переважну більшість складала учениці. Професійні ж півчі для церковних хорів випускались, як правило (що й очікувано), зі шкіл, де викладався фаховий нотний спів. Наприклад, в Маріупольському повіті статистика була такою: хор при Маріїнській школі випустив 23 професійні півчі, при Старо-Кременчикській – 21, Новотроїцькій – 20, Улаклицькій і Ігнатіївській – 17, Петровській – 2¹.

Важливо, що земства надавали не тільки організаційну, але й матеріальну допомогу церковно-шкільним хорам. Так, з «Отчета Мариупольской уездной земской управы, за 1887 год Очередной сессии земского собрания 1888 г.» стає відомо, що на 1887 р. земства Маріупольського повіту витрачали на утримання хорів 595 руб. на місяць².

У зверненні до прихожан Катеринославського священника Іоана Кутепова, опублікованого в «Екатеринославских епархиальных ведомостях № 5 за 1899 г.», обґрунтовується необхідність впровадження церковних хорів у шкільну освіту: «Человек имеет склонность к пению по природе (плачет ребенок – мать усыпляет его пением...). Церковные же напевы – возвышают душу, составляют

божественную песнь, отрешающую душу от земли»³ (рус. яз.). Цей вислів дозволяє судити про ефективність впровадження церковного співу до програм освіти середніх навчальних закладів.

Увагу земці приділяли і підвищенню якості церковної освіти. Так, для викладання Закону Божого в Олександрівській гімназії Олександрівського повіту був запрошений кандидат богослов'я, священник В. Каустинський, якому земство призначило заробітну платню 300 руб. на місяць. Також, за свідченням «Отчета Александровского уездного земства за 1888 г. Очередной сессии земского собрания 1889 г.», для викладання Старого і Нового заповіту було запрошено А.Ф. Рудневу, яка була випускницею приватного пансіону в Санкт-Петербурзі, що свідчить про високий кваліфікаційний рівень викладання. Земство призначило А. Рудневій жалування в розмірі 600 руб. на місяць та виділило квартиру з опаленням, робочим столом і прислугою⁴.

Потрібно констатувати, що за роки діяльності земств значно збільшилась кількість навчальних закладів у повітах, у яких викладались дисципліни релігійної спрямованості. Наприклад, за свідченням «Отчета Екатеринославского губернского земства за 1890 г.», стає відомо, що 20 вересня 1890 р. Катеринославське губернське земство відкрило зразкову однокласну церковно-приходську школу для дівчат у Катеринославі. Викладачам школи земство призначило жалування в розмірі 100 руб. на рік, а також виділило квартири⁵.

З «Отчета Александровского уездного земства 1891 г. Очередной сессии земского собрания 1892 г.» стає відомо, що тут у 1890 р. при сприянні повітового земства і міської думи було відкрито церковно-парафіяльну школу. У школі викладались Закон Божий, російська мова, арифметика, географія, громадянська історія, педагогіка, богослужбний спів, малювання, музика, жіноче рукоділля, кухонне господарство, чистописання і космографія.

Заняття в школі тривали з 8 до 13 години. Щодня учням викладалось по чотири уроки, тривалістю в 1 годину. Перерва складала 15 хвилин. Під час Великого посту, по середах і п'ятницях, коли читалась «літургія священних Дарів», розклад занять змінювався (уроки тривали з 8 до 11 години). У вільний від занять час читалась літургія, на якій були присутні усі вихованці школи.

Викладачам школи органи місцевого самоврядування призначили заробітну платню – 150 руб. на рік та виділили квартири з опаленням і світлом. Директору школи протоієрею Петру Гуляцькому заробітну платню призначили в розмірі 25 руб. на місяць⁶.

Звертає на себе увагу модель церковно-парафіяльної школи XIX ст., представленої в «Екатеринославских епархиальных ведомостях № 3 за 1898 г.»⁷ (див. додаток).

Д о д а т о к

План церковно-приходської школи XIX ст.

<i>Комора</i>	<i>Кухня</i>	<i>Їдальня</i>	<i>Сторожка</i>	<i>Спальня</i>
<i>Коридор</i>			<i>Сіни</i>	
<i>Квартири вчителів</i>		<i>Балкон</i>	<i>Клас</i>	

Цікаво, що результати ревізії Єпархіального доглядача церковно-приходських шкіл за результатами обстеження однієї з церковно-приходських шкіл Ново-московського повіту Катеринославської губернії показали, що організація освітнього процесу в такого типу школах здійснювалась на доволі високому рівні: «Все експонати школи помещены в школьной церкви, которая своею легкою, красивою архитектурю рельефно выделяется на общем фоне. К экспонатам, размещенным в церкви, относятся предметы ручной работы (портняжные, переплетные, сапожные и др.) учеников ремесленного отделения. Например: шляпы, столики, миниатюрные модели школ и т. д. Далее расположены библейские картины на стекле, в раме, в окружении «волшебных» фонарей. Во второй и третьей комнате нижнего этажа помещены женские рукоделия учениц церковно-приходских школ: русские костюмы, вышитые полотенца, скатерти, диванные подушки, салфетки, кружева и т. д.»⁸. Усе це дозволяє говорити про те, що в церковно-приходських школах значна увага приділялась розвитку практичних навичок і творчих здібностей вихованців.

З «Обращения екатеринославского священника А.Я. Дородницына ко всем школам» 1897 р. стає відомо, що у відкритих земськими установами шкільних закладах обов'язково читались молебні. А. Дородніцин вважав щоденне відвідування учнями молебнів обов'язковим, зазначаючи: «Детей должно воспитывать в страхе и наставлении к Господу. Пока дети еще находятся в подчинении родителей, последние должны употреблять все средства, с любовью и страхом, чтобы их дети посещали богослужебные собрания»⁹.

Також священник надавав особливі рекомендації відносно виконання дітьми домашніх обов'язків: «Господь учит нас помогать родителям, поэтому многие дети, придя домой, в первую очередь, должны помогать по хозяйству отцам и матерям. Никоим образом не следует их отвлекать от работы»¹⁰.

Характеризуючи особу вчителя церковно-приходської школи, А. Дородніцин вказував на те, що: «Не только наставления учителя и его жизнь воспитывают детей, но и все школьные порядки и даже сама школа видом своим и устройством. Как в семье дети многое воспринимают не из слов взрослых, а от самих порядков семейной жизни, так и в школе нет никакой мелочи – все влияет на детей или в добрую или в худую сторону. Если в доме все ведется исправно – все лежит на своем месте, соблюдается чистота, то и дети приручаются к порядку. Вот почему и в школе, все стороны ее должны обращать на себя серьезное внимание учителя. Все в ней должно быть благоустроено. Конечно, не от учителя зависит постройка и покупка здания. Понятно, что если нет светлой, просторной комнаты, с партами – будем учить в дымной избе, сидя на лавках, среди шумящих маленьких детей, когда хозяйка готовит при нас обед – и такие школы бывают. Но главное, чтобы учитель был хорош, с умением и усердием вел свое дело»¹¹.

Для вчителів же церковно-парафіяльних шкіл, на думку священника, найважливіше було: «Иметь картины по Священной истории и карту Палестины (для того, чтобы показывать места ветхозаветных событий)»¹².

Важливим джерелом з історії земств Півдня України є періодичне видання «Санкт-Петербургские ведомости». З матеріалів журналу стає відомо, що земства лояльно ставились до представників етнічних меншин, які проходили курс навчання в церковно-приходських школах. Наприклад, в Ящинській церковно-приходській школі Катеринославської губернії навчалось 6 євреїв. Ці учні були малозабезпеченими, адже за твердженнями, що подаються на сторінках «Санкт-Петербургских ведомостей 1895 г.»: «Евреи мало расходовали средств на содержание своих детей»¹³. У зв'язку з тим Катеринославське земство постановило виділити 200 руб. на шкільні приладдя для цих учнів. Вочевидь такі випадки не були поодинокими, адже всього в сільських школах Катеринославської губернії навчалось близько 876 євреїв.

Інформативним джерелом, що висвітлює релігійне життя Півдня України кінця XIX – початку XX ст., є й клопотання сільських сходів до губернаторів (Державний архів Російської федерації Ф. 102 «Дело Департамента полиции» Спр. 47 «Политический обзор Таврической губернии 1896 г.») стосовно необхідності відкриття в повітах церковно-парафіяльних шкіл.

Так, у 1896 р. сільські збори Таврійської губернії звернулись до Таврійського губернатора з клопотанням, у якому зазначалось: «Многие сельские общества губернии желали бы открыть церковно-приходские школы, но в виду недостатка средств не могут этого позволить»¹⁴. У відповідь на клопотання Таврійський губернатор заявив, що посприє відкриттю шкіл у губернії та звернувся до земських установ, щоб вони, своєю чергою, також посприяли відкриттю церковних шкіл на підставі указу Сенату від 19 вересня 1895 р. № 11753. При тому начальник губернії висловив впевненість, що: «Земские начальники с особенной заботливостью отнесутся к этому вопросу...»¹⁵. Це звернення також підтверджує той факт, що земства опікувались церковно-парафіальними школами.

Висвітлює діяльність земств Півдня України стосовно підтримки православ'я серед міського населення і «Отчет о состоянии Екатеринославского Епархиального женского училища за 1895–96 учебный год по учебно-воспитательной части». З матеріалів звіту стає відомо, що земства організували боротьбу з неправославними конфесіями в повітах. Статистичний аналіз, проведений земствами (1895 р.) стосовно релігійної приналежності мешканців Катеринославської губернії показав, що в Катеринославському повіті число «іновірців» у земських народних школах складало 95 учнів. Серед них було 45 католиків і 50 «старообрядців». Крім того, у німецьких поселеннях повіту діяло три неправославні школи, у яких навчалось 87 учнів. Таким чином, загальна кількість «іновірців» у земських школах Катеринославського повіту складала 209 осіб (3 відсотки від загального числа учнів). Отже, статистичне обстеження Катеринославського повіту продемонструвало, що серед учнів шкіл, існували «отступники от истинной (православной) веры», а відтак земствам треба було боротись з цим явищем¹⁶.

Так, відомо, що земства підтримували священнослужителів, які проводили бесіди з «іновірцями», намагаючись схилити їх до «істинної віри». Наприклад, у 1896 р. Катеринославське губернське земство виділило кошти на винагороди священикам с. Старий Кремінчик Маріупольського повіту – Б. Савельєву, священику Таганрозького Миколаївського молитовного будинку при дитячому притулку – С. Вахніну, священику Верхньодніпровського повіту – В. Чернову та ін.¹⁷

«Екатеринославские Епархиальные ведомости № 1 за 1896 г.» також підтверджують той факт, що земства надавали матеріальну підтримку приходським священикам¹⁸ (див. таблицю).

Т а б л и ц я

**Відомості про доплати з земської казни приходським
священикам Катеринославської губернії (1895 р.)**

Назва повіту, до якого належав священик	Розмір заробітної платні, що виплачувалась з державного бюджету	Сума доплати земських установ приходським священикам
Олександрівський повіт	200 руб. на місяць	90 руб.
Верхньодніпровський повіт	199-200 руб. на місяць	90 руб.
Катеринославський повіт	141 руб.	88 руб.
Новомосковський повіт	200 руб.	98 руб.
Слов'яносербський повіт	80 руб.	98 руб.

Загалом, потрібно констатувати, що діяльність земств, спрямована на підтримку православної церкви, була доволі ефективною. Адже з матеріалів «Отчета о состоянии Екатеринославского Епархиального женского училища за 1897–98 учебный год по учебно-воспитательной части» стає відомо, що за роки діяльності земств «в лоно истинной церкви» вдалось залучити значну кількість «іновірців», переважно представників етнічних меншин. Свідченням цього стають їхні записи в церковних книгах. Наприклад, у церковній книзі Свято-Микольського храму Херсонської губернії значилось: «Я, нижеподписавшийся, сын Марка Бронштейна – Алексей Марков Бронштейн, еврейского вероисповедания, сим изъявляю решительное намерение присоединиться к православной церкви и обещаю пребывать всегда в послушании»¹⁹.

Аналогічні записи ми можемо побачити і в церковних книгах Таврійської губернії. Наприклад, у книзі Свято-Покровського храму значилось: «Я, нижеподписавшаяся Таврической губернии города Мелитополя мещанка Зельда Беркова Лукина, иудейского вероисповедания, сим изъявляю решительное намерение присоединиться к православной церкви»²⁰.

«Отчет Александровской уездной земской управы, за 1888 год Очередной сессии земского собрания 1889 г.» свідчить, що завдяки «душевним» бесідам, які проводив учитель Біблії Олександрівської земської школи з мешканцями селищ неправославного віросповідання, значна частина селян навернулась до православної релігії. Підтвердженням цього стає наступний запис у церковній книзі: «Я нижеподписавшийся крестьянин с. Дебальцево Александровского уезда Корней Петров Берковский, принадлежал к сети штундистов, в настоящее время убедившись, что спасение души возможно только в лоне православной церкви, сим изъявляю решительное намерение присоединиться к православной восточной церкви»²¹.

Матеріали періодичних видань, а саме «Екатеринославские епархиальные ведомости № 1 за 1896 г. Официальный отдел» свідчать, що земства змушені були боротись і з баптистськими місіонерами, які проводили «антиправославну» діяльність у селищах і містах Одеського і Ананівського повітів Херсонської губернії, в Олександрівському і Катеринославському повітах Катеринославської губернії, а також у Таврійській губернії. Саме в цих губерніях були «открыты двери для деятельности баптистов»²².

Цікаво, що представники цього релігійного напрямку не тільки проводили «разъяснительную» діяльність у народних масах, але й збирали значні пожертвування з прихожан. Більше того, «внесение лепты пожертвований» (у розмірі 500 руб.) було обов'язковою умовою для вступу в «братскую общину баптистов». З цих коштів лідери общини отримували заробітну платню, яка складала 175 руб. на місяць²³. Віруючим, яким не вистачало коштів на пожертвування, лідери секти рекомендували наступне: «Иногда человек думает, что он ничего не может пожертвовать, но если он имеет любовь к Богу, то имеет и возможность пожертвовать. Например, братья земледельцы могли бы пожертвовать часть посева, огорода, виноградника или годовые доходы от хотя бы одной курицы (ведь они составляют более 37 руб.!)». При тому члени секти зазначали: «Естественно все пожертвованные средства отправляются исключительно на пользу братьев»²⁴.

З матеріалів «Екатеринославских епархиальных ведомостей № 6 за 1900 г.» стає відомо, що Таврійське губернське земство значною мірою посприяло згортанню діяльності баптистських організацій у межах губернії. Так, у 1900 р. земство зупинило діяльність баптистської організації в с. Ново-Васильівка Таврійської губернії. Дана «штунда» (секта) відзначалась влаштовуванням конференцій з представниками баптистських організацій Херсонської, Київської і Катеринославської губерній, метою яких було «осуждение православной миссии»²⁵. Під час закриття «штунди» було вилучено касу в розмірі 2073 руб., які були пожертвовані земством на користь церковно-парафіяльних шкіл.

У опублікації в «Екатеринославских епархиальных ведомостях № 7 за 1901 г.» «Мнение Таврического губернатора о борьбе с штундизмом» значило, що «Земским начальникам нужно быть на высоте своего звания во всех отношениях... И если в уезде есть брожение еретическое (в высшей степени вредное), необходимо с этим бороться, а именно: 1. необходимо вести списки «колеблющихся» между ересью и православием прихожан и штундистов; 2. необходимо организовать сборы прихожан по вопросам о грозной «заразе» штундизмом» (баптизмом); 3. в каждом уезде должна быть библиотека, содержащая книги по данному вопросу; 4. необходимо провести беседы с баптистами, не чуждаясь их, а беседуя в духе христианской любви, указывая на то, что церковь их – антицерковная и антиправославная; 5. для того, чтобы вызвать еретика на откровенность, необходимо расположить его к себе участием, особенно во время болезни»²⁶.

Факт того, що земства проводили боротьбу з неправославними сектами підтверджується і матеріалами «Протокола Скотовато-Галицького миссионерського комітета Бахмутського уезду 1895 г.», у якому зазначається, що 12 жовтня 1895 р. земські органи влади, об'єднавши зусилля з місцевою поліцією і місцевими православними прихожанами, провели бесіду з членами секти «штундистів», у рамках якої вони намагались довести, що «Все Лжеучения и ереси, возникшие во времена Лютера и Кальвина, противоречат истинной вере»²⁷. Отже, усі вище наведені факти дозволяють зробити висновок, що земства дійсно проводили активну боротьбу з неправославними конфесіями в повітах і губерніях Півдня України.

Таким чином, у висліді підкреслимо, що комплекс ділових документів земських установ та матеріали періодичної преси регіонального рівня є дуже цінним для реконструювання релігійного життя Півдня України наприкінці XIX – початку XX ст. та відтворення духовної атмосфери цього історичного періоду. Здійснений аналіз джерел репрезентує активну позицію земських органів самоврядування у культурно-релігійних процесах регіону. Джерела доводять, що земства різними засобами намагались сприяти відродженню православних традицій на Півдні України. З цієї метою земства відкривали в повітах церковно-парафіяльні школи, надавали підтримку в організації церковних хорів, усіляко заохочували православних священиків до місіонерства та проводили ефективну боротьбу з неправославними конфесіями регіону.

- 1 Отчет Мариупольской уездной земской управы, за 1886 год Очередной сессии земского собрания 1887 г. – Мариуполь: Тип. А. А. Франтова, 1888. – С. 12–13.
- 2 Отчет Мариупольской уездной земской управы, за 1887 год Очередной сессии земского собрания 1888 г. – Мариуполь: Типо-Лит. А. А. Франтова, 1889. – С. 42–43.

- 3 Обращение к прихожанам Екатеринославского священника Иоана Кутепова // Екатеринославские епархиальные ведомости № 5 за 1899 г. Официальный отдел. – Екатеринослав: Печ. в типогр. С. Є. Зайденера, 1900. – С. 7.
- 4 Отчет Александровского уездного земства за 1888 год Очередной сессии земского собрания 1889 г. – Александровск: Тип. Шпарберг, 1889. – С. 14.
- 5 Отчет Екатеринославского губернского земства за 1890 г. – Екатеринослав: Тип. губернского земства, 1891. – С. 25.
- 6 Отчет Александровского уездного земства 1891 г. Очередной сессии земского собрания 1892 г. – Александровск: Тип. губернского земства, 1893. – С. 16.
- 7 Екатеринославские епархиальные ведомости № 3 за 1898 г. Официальный отдел. – Екатеринослав: Печ. в типогр. С. Є. Зайденера, 1897. – С. 717.
- 8 Результаты ревизии Епархиального наблюдателя церковно-приходских школ по результатам обследования церковно-приходской школы Новомосковского уезда (1896 г.) // Екатеринославские епархиальные ведомости № 1 за 1896 г. Неофициальный отдел. – Екатеринослав: Печ. в типогр. С. Є. Зайденера (переплетная мастерская М.И. Голова), 1897. – С. 716–717.
- 9 Обращение екатеринославского священника А.Я. Дородницына ко всем школам 1897 г. // Екатеринославские епархиальные ведомости № 2 за 1897 г. Официальный отдел. – Екатеринослав: Печ. в типогр. С. Є. Зайденера, 1897. – С. 41.
- 10 Там само. – С. 42.
- 11 Там само. – С. 65.
- 12 Там само.
- 13 Санкт-Петербургские ведомости. – № 176. – 1895 г.
- 14 Державний архів Російської федерації. – Ф. 102. – Оп. 3. – Спр. 47. – Арк. 15.
- 15 Там само.
- 16 Отчет о состоянии Екатеринославского Епархиального женского училища за 1895-96 учебный год по учебно-воспитательной части. – Екатеринослав: Тип. губернского земства, 1897. – С. 12.
- 17 Там само. – С. 3.
- 18 Екатеринославские Епархиальные ведомости № 1 за 1896 г. Официальный отдел. – Екатеринослав: Печ. в типогр. С. Є. Зайденера, 1897. – С. 36–37.
- 19 Отчет о состоянии Екатеринославского Епархиального женского училища за 1897–98 учебный год по учебно-воспитательной части. – Екатеринослав: Тип. губернского земства, 1899. – С. 14.
- 20 Там само. – С. 7.
- 21 Отчет Александровской уездной земской управы, за 1888 год Очередной сессии земского собрания 1889 г. – Екатеринослав: Тип. Губернского земства, 1890. – С. 24.
- 22 Екатеринославские епархиальные ведомости № 1 за 1896 г. Официальный отдел. – Екатеринослав: Печ. в типогр. С. Є. Зайденера, 1897. – С. 11–12.
- 23 Там само. – С. 13.
- 24 Там само. – С. 14.
- 25 Екатеринославские епархиальные ведомости № 6 за 1900 г. Официальный отдел. – Екатеринослав: Печ. в типогр. С. Є. Зайденера, 1901. – С. 15.

- 26 Мнение Таврического губернатора о борьбе с штундизмом // Екатеринославские епархиальные ведомости № 7 за 1901 г. Официальный отдел. – Екатеринослав: Печ. в типогр. С. Е. Зайденера, 1902. – С. 56.
- 27 Протокол Скотовато-Галицынского миссионерского комитета Бахмутского уезда 1895 г. // Отчет Бахмутской уездной земской управы земскому собранию Очередной сессии 1896 г. – Бахмут: Типо-Литография М. М. Крамарева 873-а, 1897. – С. 24–25.

Summary

Olga Saraeva

Religious and educational activity of zemstvos in South Ukraine in the late 19th - early 20th century: analysis of materials of office and periodicals

The article is devoted to the definition of informative possibilities in office work documentation and materials of periodicals that highlight the influence of activity of the zemsky organs of self-government on a civilized cultural and religious and life of South Ukraine in the late 19th – and early 20th century. The basic types of office work sources typical for this period are considered. The basic questions of religious life of that region are presented on the pages of regional press.

Keywords: office materials, materials periodicals, Orthodoxy sthudzizm, religious confession, baptism

Наталія Буланова

Осередки римо-католицизму на півдні України в другій половині XIX–початку XX ст.: історико-статистичний аналіз

На основі раніше не оприлюднених джерел зроблено історико-статистичний аналіз кількості римо-католицьких громад в Південній Україні, виявлені основні фактори їх зростання у містах та сільській місцевості, описані ареали поширення конфесії у регіоні.

Ключові слова: Південна Україна, римо-католики, місто, сільська місцевість, заселення, індустріалізація, статистика

Сучасний розвиток історичної науки відзначається поглибленим інтересом до висвітлення конфесійних процесів, що відбувалися в регіонах у різні історичні періоди. Особливо цікавить дослідників Південь України, де після селянської реформи 1861 р. здійснювалися потужні міграційні процеси, пов'язані з подальшою землеробською колонізацією та індустріалізією регіону, що традиційно сформувався як поліконфесійний. Починаючи з останньої чверті XVIII ст. на південноукраїнських землях стало формуватися